

Т.М. КУРБАЛЬ

Державний дендрологічний парк "Тростянець" НАН України
Україна, 16742 Чернігівська обл., Ічнянський р-н, с. Тростянець

ПАРКИ РОДИНИ ГАЛАГАНІВ

Наведено історичні відомості щодо створення трьох старовинних парків на Чернігівщині, якими володіла родина Галаганів у XVIII – на початку XX ст., дані про склад їх дендрологічних колекцій.

Відомий козацький рід Галаганів володів на території Чернігівщини трьома парками, які нині посідають особливе місце серед пам'яток садово-паркового мистецтва України. Це Сокиринський і Дігтярівський парки у Срібнянському районі та Тиницький парк – у Бахмацькому.

Родоначальником династії Галаганів – українських поміщиків-землевласників на Лівобережжі України у XVIII – на початку XX ст. був козак Іван Галаган [10], син якого – Гнат з листопада 1716 р. за гетьманським універсалом одержав у власність с. Сокиринці, яке в подальшому стало постійним місцем проживання кількох поколінь цієї родини [9]. Гнат Іванович також мав у своєму володінні й іншу маєтність на території Прилуцького повіту, в тому числі села Дігтярі та Озеряни.

В історії будівництва Сокиринського парку виділяють два основні періоди: з 1763 по 1825 рр. та з 1825 по 1835 рр. [3]. Онук Гната Івановича – Іван спорудив у 60-х роках XVIII ст. на території

майбутнього паркового комплексу великий садибний дерев'яний будинок, з одного боку якого регулярно розплановано квітник з терасами. Уздовж терас були насаджені липи, крони яких формувалися стрижкою [4]. На початку створення Сокиринський парк займав незначну площу і характеризувався регулярним стилем планування [3]. У такому вигляді садиба із садом проіснувала з другої половини XVIII ст. до 20-х років XIX ст.

У 1825 р. Сокиринці успадкував Павло Григорович Галаган, який мріяв побудувати нову садибу в Сокиринцях, адже старий дерев'яний будинок, збудований його дідом, вже не відповідав вимогам того часу. Він, намагаючись зберегти за собою с. Сокиринці, відає брату Петру багате помістя в Дігтярях. Для будівництва маєтків у Сокиринцях і Дігтярях був запрошений відомий на той час архітектор П.А. Дубровський. Водночас з будівництвом нових садибних споруд здійснювалося проектування і будівництво парків. Проекти Сокиринського та Дігтярівського парків були створені у 1823–1825 роках вченим-

садівником І.Є. Бістерфельдом. У цей час на Лівобережжі України регулярний стиль, який панував раніше у паркобудівній практиці, замінюється ландшафтним [7]. Будівництво Сокиринського парку здійснювалося з незвичною для того часу інтенсивністю. При формуванні парку застосовувалися різні поєднання деревної і чагарникової рослинності, в їх природному розвитку при цьому змінювалася форма крони [4]. Такі листяні породи, як в'яз, дуб, береза, липа, склали основу парку; допоміжну роль відігравали фруктові дерева. Головним садівником після Бістерфельда до 1831 р. був Редель, який, консультуючись з П.А. Дубровським і П.Г. Галаганом, виконував усі роботи в парку за проектом Бістерфельда. З 1834 р., після смерті П.Г. Галагана, садівник К. Христіані продовжував саджати деякі породи дерев, чагарників і квітничково-декоративні рослини, передбачені проектом. У подальшому планування парку вже не змінювалося. Багато уваги приділялося існуючим деревним і чагарниковим насадженням. Таким чином, у 30-х роках ХІХ ст. був створений чудовий парковий комплекс [4].

На думку відомого українського історика О.М. Лазаревського [6], "Сокиринський парк належить до найбільших за площею і найбагатших за видовим складом парків". Основні напрями паркобудівного мистецтва в Україні наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ століття найбільш вдало і масштабно відобразилися в побудові пейзажів саме Сокиринського парку [4].

Згідно з архівними матеріалами російський письменник І.С. Аксаков, відвідавши Сокиринці в ті роки, в листі до батьків писав: "Благодаря необычной растительности Прилукского уезда все

деревья – гиганты: дубы, липы, клены в несколько обхватов шириной. Таких высоких, таких могучих деревьев я нигде не видел. Есть клен, под которым может разместиться целый батальон. Сад такой огромный, что в нем много урочищ с народными названиями". А відомий художник Л.М. Жемчужников так описує своє враження від відвідування Сокиринської садиби у 1853 р.: "Прямая и широкая подъездная дорога шла к дому. По обеим ее сторонам, начиная от ворот, стояли каменные флигеля для помещения служащих, за ними виднелись густые деревья, которые массой шли до самой площадки перед домом... Со стороны сада перед окнами дома были красиво разбиты цветочные клумбы, за ними большой луг, окруженный с трех сторон прекрасно разбитым английским садом. В саду были прекрасные могучие дубы в изобилии; в одном из них была со времени казачества врезная икона, и потому дуб этот назывался священным. В саду была каменная церковь, огромный пруд, оранжереи, особый фруктовый сад... Этот большой сад в сорок десятин сливался с парком, занимавшим восемьдесят десятин..." Відомий діяч П.А. Кочубей відмічав [5]: "Сокиринский парк покойного Григория Павловича Галагана замечателен разнообразностью акклиматизированных растений. Множество замечательных дубов, европейских и американских орехов и лип, платаны, бук, гимнокладус, множество редких кустарников, фруктовых деревьев и виноград. Покойным Григорием Павловичем также посажено по способу И.М. Скоропадского более 20 десятин березового и соснового леса".

Сокиринська садиба привертала увагу вчених ще до 1917 р. Про це свідчить стаття видатного історика архітектури Г.К. Лукомського [9]. У повоєнний

період у Сокиринському палаці розмістилося професійно-технічне училище. В його віданні Сокиринський парк перебуває й нині, він є парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. За даними О.Л. Липи [8], раніше площа Сокиринського парку становила 60 га. Сьогодні загальна площа парку – 40 га.

Слід зазначити, що цей парк, як і більшість українських парків, був створений на базі природного лісу. Це вплинуло на характер побудови його пейзажів. У свою чергу рельєф місцевості відіграв важливу роль у розміщенні основних елементів у плануванні парку. Композиційна вісь у Сокиринському парковому комплексі складається з головної алеї, палацу і розміщеної за ним глибокої перспективи пейзажу, що включає водну поверхню ставка (10 га) [4]. Ще на початку століття Г.К. Луконський [9] помітив, що головна паркова алея досить широка, щоб не створювати враження коридору. Вона утворена різними деревними породами. Нещодавно алея була обсаджена туєю західною колоноподібної форми (*Thuja occidentalis* 'Fastigiata' hort.).

Характерною рисою Сокиринського парку – є його природність [1]. Більша частина насаджень розташована вздовж великого мальовничого ставка, на схилах балок та ярів. Переважаючими породами в насадженнях парку є: дуб звичайний (*Quercus robur* L.), липа серцелиста (*Tilia cordata* Mill.), клен ясенелистий (*Acer negundo* L.), к. гостролистий (*A. platanoides* L.), робінія звичайна (*Robinia pseudoacacia* L.). У підліску зростають: бруслини європейська і бородавчаста (*Euonymus europaea* L., *E. verrucosa* Scop.), клен татарський (*Acer tataricum* L.). У підрослі переважають: липа серцелиста, клен ясенелистий,

клен польовий (*Acer campestre* L.), осика (*Populus tremula* L.). Хвойні породи трапляються в парку у невеликій кількості (*Pinus strobus* L., *P. sylvestris* L., *Larix decidua* Mill., *Thuja occidentalis* 'Fastigiata', *T. occidentalis* 'Globosa' Gord., *Picea pungens* 'Glauca' Beissn.). Із екзотичних листяних порід у парку зростають: бархат амурський (*Phellodendron amurense* Rupr.), горіх маньчжурський (*Juglans mandshurica* Maxim.), г. чорний (*J. nigra* L.). Збереглися тут такі вікові інтродуценти, як платан західний (*Platanus occidentalis* L.) та буки лісові (*Fagus sylvatica* L.); їхній вік понад двісті років, життєвий стан задовільний.

За даними О.Л. Липи [8], у Сокиринському парку зростало близько 40 порід. Нині дендрофлора парку налічує 70 видів, форм та сортів рослин, з яких 48 – дерева, 21 – кущ і одна ліана. Хвойні породи представлені 10 видами та формами, які належать до двох родин і п'яти родів. Листяні породи налічують 60 видів, форм та сортів, які відносяться до 22 родин та 45 родів. Взагалі за 40-річний період (з 1960 р.) у Сокиринському парку було висаджено близько 30 видів та форм деревних і кущових рослин, отриманих із сусіднього дендропарку "Тростянець", серед них *Thuja occidentalis* 'Fastigiata', *T. occidentalis* 'Globosa', *Juniperus sabina* L., *Pinus strobus*, *Larix decidua*, *Picea excelsa* (Lam.) Link, *P. pungens* 'Glauca', *Juglans mandshurica*, *Tilia americana* L., *Amelanchier canadensis* (L.) Medik. та інші. Нещодавно на місці клена сріблястого (*Acer saccharinum* L.), який традиційно називали "шевченківським явором" і який випав, висаджено групу саджанців клена-явора (*Acer pseudoplatanus* L.).

Для поліпшення стану старовинного Сокиринського парку на його території здійснюються санітарні рубки, вчасно

проводиться вилучення буреломної деревини, сухостійних та всихаючих дерев.

Сокиринський парковий комплекс є одним з небагатьох садиб Чернігівщини, що збереглися до нашого часу, в яких вплив архітектурних об'єктів був визначальним для планування і формування пейзажів.

Не менш цікавою є історія створення Дігтярівського та Тиницького парків. У 1714 р. прилуцький полковник Григорій Іванович Галаган почав скуповувати навколо свого поселення землі [2]. Так Дігтярі стали власністю родини Галаганів. Після сімейного розподілу маєтків у 1828 р. господарем тут стає Петро Григорович Галаган. На його замовлення парк, палац, оранжереї, господарчі будівлі були розплановані і збудовані за участю тих самих знавців паркового будівництва, що і в Сокиринцях.

Тепер у будинках Дігтярівської садиби розташоване професійно-технічне училище, якому і підпорядкований парк. Його площа становить 4,5 га, і нині він є пам'яткою природи місцевого значення. На території Дігтярівського парку зростає 30 видів, форм і сортів деревних і чагарникових рослин, серед яких 28 – дерев і 2 – кущів. Вони належать до 14 родин, 20 родів.

У парку збереглося багато вікових дерев дуба звичайного, липи серцелистої, ільма шорсткого і клена гостролистого. По берегах паркового ставка трапляються старі посадки верби білої (*Salix alba* L.). Але основу паркових насаджень складають дерева середнього і молодого віку: гіркокаштан звичайний (*Aesculus hippocastanum* L.), ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.), клен ясенелистий, ялина звичайна, туя західна та її форми. На території парку вони розміщені великими групами. Біля садиби розта-

шований невеликий плодовий сад, в якому зростають яблуні, абрикоси, волоські горіхи, алича. Територія парку, на якій розташовані господарчі будівлі, відокремлена від старих паркових насаджень мальовничою тінистою алеєю з тополі сіруватої (*Populus × canescens* (Aiton) Smith). Із екзотичних порід тут зростає бархат амурський.

Тиницький парк насаджено з ініціативи поміщика Г.П. Галагана на початку XIX ст. майже водночас з Тростянецьким (володар І.М. Скоропадський) та Згурівським (В.Л. Кочубей) парками. Всі засновники цих парків були членами Географічного товариства в Україні, яке здійснювало роботи із збереження природних багатств, особливо лісів. У 1871 р. Тиницька садиба разом з парком перейшла від Галаганів у володіння нащадків Кочубеїв, які перебували з ними в родинних стосунках. У 1821 р. тут була відкрита сільськогосподарська школа, а 1964 р. – професійно-технічне училище. Сьогодні Тиницький парк є пам'яткою природи місцевого значення. Його площа становить 20 га. Характерною рисою парку є поєднанням регулярного і пейзажного стилів планування. Цікава архітектурна структура парку: чотири мальовничі алеї (площею близько 3 га) – ялинова, кленова, липова, каштанова розходяться як радіальні промені в різні боки від центра. Вони ділять регулярну частину парку, розміщену перед головним фасадом будинку Кочубея, на 16 малих квадратів [10]. За будинком починається пейзажна частина парку. Як свідчать архівні матеріали, до революції парк був обнесений дубовим частоколом і добре охоронявся. Його алеями походили лише господарі та їхні гості. Незважаючи на порівняно невелику площу парку, флористичний склад насаджень характеризується помітною видовою різноманітністю і

налічує 38 видів і декоративних форм деревних та чагарникових рослин, які відносяться до 17 родин і 21 роду. З життєвих форм переважають дерева (31 вид), інші форми представлені одиничними видами. Серед багатовікових дубів, лип, кленів, ясенів і каштанів у парку збереглися й унікальні для нашої зони дерева — 120-річна сосна кедрова європейська (*Pinus cembra* L.) та 110-річний горіх чорний.

Ці та інші парки Чернігівщини, що залишилися нам у спадок, мають велику природно-історичну цінність. Вони зберігають пам'ять про історичні події; в ландшафтно-художніх образах втілюють риси національної культури. Саме розуміння багатогранної ролі старовинних парків у житті суспільства дає змогу усвідомити важливість і актуальність охорони й збереження цих шедеврів садово-паркового мистецтва.

1. *Вергунов А.П., Горохов В.А.* Русские сады и парки. — М.: Наука, 1988. — 416 с.

2. *Історія міст і сіл Української РСР.* Чернігівська область. — К.: Головна редакція УРЕ, 1972. — 780 с.

3. *Косаревський І.О.* Парки України. — К.: Держ. вид-во літер. з будів. і архіт. УРСР, 1961а. — 176 с.

4. *Косаревський І.О.* Сокиринський парк. — К.: Держ. вид-во літер. з будів. і арх. УРСР, 1961б. — 64 с.

5. *Кочубей П.А.* Акклиматизационные сады И.М. Скоропадского и некоторых других помещиков Полтавской губернии Прилукского уезда (Васильчикова, Галагана, Тарновского) // Тр. отдела ботан. Рус. об-ва акклим. живот. и раст. — М., 1899. — Т. 1. — Вып. 1. — С. 91–98.

6. *Лазаревский А.М.* Галагановский фамильный архив // Киевская старина. — 1883. — Ноябрь. — Т. 7. — С. 452–456.

7. *Луна О.Л.* Визначні сади і парки України та їх охорона. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1960. — 176 с.

8. *Луна О.Л., Федоренко А.П.* Заповідники та пам'ятки природи України. — Київ, 1969. — 187 с.

9. *Лукомский Г.К.* Сокиренцы // Столица и усадьба. — 1914. — № 24. — С. 4–14.

10. *Чернігівщина.* Енциклопедичний довідник. — К.: УРЕ, 1990. — 1005 с.

ПАРКИ СЕМЬИ ГАЛАГАНОВ

Т.Н. Курбаль

Государственный дендрологический парк "Тростянец" НАН Украины, Украина, Тростянец

Приведены исторические сведения о создании трех старинных парков на Черниговщине, которыми владела семья Галаганов в XVIII — начале XX в., данные о составе их дендрологических коллекций.

THE PARKS OF THE GALAHAN'S FAMILY

T.N. Kurbal

State Dendrological Park *Trostyanyets* of National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Trostyanyets

Historic information about creation of three old parks in Chernigiv region, formal ownership of Galahan's family, from XVIII till the beginning of XX c., including dendrological collections.